

ҚЫТАЙ-МОҢҒОЛИЯ-РЕСЕЙ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДӘЛІЗІ: ТАРАПТАРДЫҢ МҮДДЕЛЕРІ

2016 жылғы 24 маусымда Ташкентте өткен Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) саммитінде Қытай, Моңғолия және Ресей президенттері Пекиннің «Белдеу және жол» бастамасының маңызды бір жобасы болып табылатын Қытай-Моңғолия-Ресей экономикалық дәлізі туралы келісімге келді. Жоба үш ел арасында сауда айналымы, тауарлар мен қызметтердің бәсекелестігі, трансшекаралық тасымалдау қауіпсіздігі және инфрақұрылымды дамыту сияқты салаларда бірлескен жобаларды жүзеге асыруға бағытталған. Жоба туралы идеяны бірінші болып Қытай Президенті Си Цзиньпин 2014 жылдың 11 қыркүйегінде Душанбеде өткен алғашқы Қытай-Моңғолия-Ресей саммитінде ұсынған еді. Бұл идеяны Ресей Президенті Владимир Путин мен Моңғолия Президенті Цахиагийн Элбэгдорж да қолдады. Кейінірек 2015 жылы Уфада өткен ШЫҰ саммиті барысында мәселе күн тәртібіне қайта қойылды.

Дәлізді екі негізгі бағыт бойынша өткізу жоспарланып отыр: біреуі Қытайдың солтүстігіндегі Пекин-Тяньцзинь-Хэбэй аймағынан Хух-Хото арқылы Моңғолия мен Ресейге дейін созылады; екіншісі Қытайдың Далиань, Шэньян, Чанчунь, Харбин және Маньчжурия қалалары арқылы өтіп, Ресейдің Чита қаласына дейін созылады. Осы бағыт бойынша тараптар арасында ынтымақтастықтың жеті негізгі бағыты қарастырылған. Олар: көлік инфрақұрылымын дамыту және байланысты қамтамасыз ету, (кедендік және санитарлық бақылаумен қатар) шекаралық өткелдерді салу, өнеркәсіп және инвестиция саласындағы ынтымақтастықты кеңейту, сауда-экономикалық қатынастар, гуманитарлық салада тығыз өзара іс-қимыл, қоршаған ортаны қорғау саласындағы әріптестік және трансшекаралық ынтымақтастықты нығайту. Ұнтымақтастықтың негізгі бағыты – көлік инфрақұрылымы. Дәліздің құрылысы «Белдеу және жол» жобасын Ресейдің жетекшілігіндегі Еуразиялық экономикалық одақ (ЕЭО) және Моңғолияның «Дала жолы» жобаларымен байланыстыруға бағытталған. Жобаны бастау үшін бесжылдық бағдарлама дайындалды және оның мерзімі аяқталғаннан кейін тараптар өзара келісім бойынша бағдарлама нәтижелеріне қарамастан оның мерзімін ұзарта алады. Бағдарлама 32 жобадан тұрады, олардың көпшілігі бұрыннан бар теміржолдар мен автомобиль жолдарын қайта құрылымдауды және жаңаларын салуды қарастырады.

Қытай-Моңғолия-Ресей экономикалық дәлізі жобасы үш қатысушы мемлекеттің де қызығушылығын тудырады. Жоба арқылы Қытай, Моңғолия және Ресей жаһандық нарықта ортақ табысқа қол жеткізуді көздейді. Жоғарыда айтылғандай,

бұл қатысушы елдер арасында көлік және байланыс, шекаралас аймақтардағы өнеркәсіптік секторды дамыту, мәдени және әлеуметтік салалардағы тығыз ынтымақтастық, сондай-ақ экологиялық қауіпсіздік салаларындағы ынтымақтастықты қамтамасыз етеді. Бұл тұрғыда жобаның қатысушы елдердің әрқайсысы үшін не білдіретініне қарау қажет.

Ең алдымен, Моңғолия үшін дәліз маңында екі еркін сауда аймағы құрылатын болады. Бұл аймақтардың бірі Қытай-Моңғолия шекарасындағы Гашуун Сухайт шекаралық өткелінде құрылып, Моңғолияның Таван-Толгой көмір кен орнының эксплуатациясы мен экспортына үлес қосатын болады. Екіншісі Ресей-Моңғолия шекарасындағы Алтанбұлақ провинциясында құрылып, аймақта экотуризмнің дамуын қамтамасыз етеді. Қытайдың бастамасымен іске қосылған бұл жоба Моңғолияның «Белдеу және жол» жобасының белсенді қатысушысына айналдырмақ. Осыған байланысты, 2014 жылы басталған және Моңғолияның стратегиялық дамуына бағытталған «Дала жолы» бағдарламасының маңыздылығын атап өткен жөн. Моңғолия үкіметі Қытай шекарасынан Ресей шекарасына дейін Моңғолия аумағы арқылы өтетін автомобиль жолдары мен теміржолдарды салуды көздейтін жоба үшін 50 млрд. доллар көлемінде шетел инвестицияларын іздеу үстінде. Қытай бұл бағдарламаны «Белдеу және жол» жобасының негізгі бағытына айналдырғысы келеді және келесі 5-10 жылда 30 млрд. доллар, содан соң 2035 жылға қарай 90 млрд. доллар инвестициялауға ниетті. Бүгінгі таңда Қытай Моңғолияның негізгі сыртқы сауда серіктесі болып табылады, өйткені Моңғолия экспортының 90%-ы және импортының 30%-ы Қытайға тиесілі. 2018 жылы Қытай мен Моңғолия арасындағы тауар айналымы 8,4 млрд. долларды құрады, бұл 2017 жылға қарағанда 26,8%-ға жоғары. Моңғолия Сыртқы істер министрлігі Сыртқы сауда-экономикалық ынтымақтастық департаментінің мәліметтері бойынша, Моңғолия мен Қытай сауда көлемін 2020 жылға қарай 10 млрд. долларға жеткізуді көздеп отыр.

Екінші жағынан, Қытайдың Ресеймен тез дамып келе жатқан экономикалық ынтымақтастығы Моңғолияға бұл екі елдің екіжақты қарым-қатынастарына өз үлесін қосуға мүмкіндік береді. Қытай Бас кеден басқармасының Статистика және талдау департаментінің мәліметтері бойынша, Қытайдың Ресеймен сауда көлемі 2018 жылы 107 млрд. долларды құрады, бұл 2017 жылға қарағанда 21,7%-ға көп. Өткен жылдармен салыстыратын болсақ, бұл көрсеткіш 2017 жылы 84,07 млрд.

доллар (20,8%), 2016 жылы 69,52 млрд. долларды (2,2%) құраған болатын. Алдағы жылдары Қытай мен Ресей арасындағы сауда көлемі 200 млрд. долларға жетеді деп күтілуде, Моңғолияның бұл жерде үлкен артықшылыққа ие екендігі анық. Ресей мен Қытай арасында географиялық жағынан шектеулі қалған Моңғолия үшін бұл ұшжақты дәліздің артықшылықтарының бірі елдің геосаяси әлеуетін арттыру және көршілес елдердің нарығында өз үлесін алуға ұмтылу болып табылады. Моңғолия үкіметінің «Дала жолы» жобасы да Еуразия аймағында Қытай мен Ресейдің бастамасымен басталған («Белдеу және жол» және ЕЭО жобалары) интеграциялық үдерістің маңыздылығын түсіну және оны қолдау арқылы бұл үдерісте өз орнын алуға көмектеседі. Бір жағынан Моңғолиядағы тау-кен өнеркәсібін дамыту және минералды ресурстарды экспорттау мақсаты Моңғолиядағы көлік инфрақұрылымының сапасын жақсарса, елдің транзиттік әлеуеті Ресей мен Қытай үшін балама бола алады. Мысалы, статистикалық мәліметтерге сәйкес, Қытай 2016 жылы Қазақстан арқылы 1700 контейнерлік пойыз, Маньчжурия теміржолы арқылы 1200 контейнерлік пойыз және Моңғолия арқылы тек 170 контейнерлік пойыз тасымалдаудың төмен деңгейі Моңғолияда көліктік инфрақұрылымның дамымағандығы мен қолданыстағы теміржолдар сапасының төмендігіне байланысты.

Қытай үшін Қытай-Моңғолия-Ресей экономикалық дәлізі «Белдеу және жол» жобасын жүзеге асырудағы маңызды қадам болып табылады. Сонымен қатар, бұл Қытайдың Солтүстік пен Батысқа қарай әрекет етуі мен Еуразияның экономикалық дамуына да оң әсер етеді. Жоғарыда айтылғандай, Моңғолия арқылы Ресей мен Еуропаға қарай бағытталған бұл дәліздің іске қосылуы жүк тасымалдау уақыты мен құны тұрғысынан Қытайға пайда әкеледі. Өз кезегінде Ресей Қытай-Моңғолия-Ресей экономикалық дәлізі Сібір және Қырым Шығыс аймақтарын дамытуға көмектеседі деп күтуде. Бұл жалпы ЕЭО-ның экономикалық жағдайына да оң әсерін тигізеді. Нәтижесінде Ресей, Моңғолия және Қытайдың қолданыстағы даму стратегиялары (Еуразиялық экономикалық одақ, «Дала жолы» және «Белдеу және жол») Қытай-Моңғолия-Ресей дәлізінің жақын арада жүзеге асырылуы үшін қажетті инфрақұрылымды қамтамасыз етеді.

Саясат, сыртқы қатынастар және қауіпсіздік

- Түркия Республикасы Президенті Режеп Тайып Ердоган Ресей Президенті Владимир Путинмен Сириядағы дағдарысты реттеу мәселесін талқылау үшін Мәскеуде кездесті. Келіссөздер күн тәртібіне Идлиб провинциясындағы жағдай, АҚШ-тың Сириядан шығу туралы шешімі, БҰҰ қолдаған Сирия конституциялық комитетінің мәртебесі және Түркия-Сирия шекарасында жоспарланған қауіпсіз аймақ мәселелері кірді.
- Әзірбайжан Президенті Ильхам Алиев пен Армения Премьер-министрі Никол Пашинян Давосстағы Дүниежүзілік экономикалық форумның 49-шы жыл сайынғы кездесуі аясында бейресми кездесулер өткізді. Тараптар Таулы Қарабақ қақтығысын реттеу және бейбітшілікті қамтамасыз ету үшін қолданыстағы шарттар туралы екіжақты келіссөздердің қазіргі жағдайы жөнінде пікір алмасты.
- Германияға ресми сапары барысында Өзбекстан Президенті Шавкат Мирзиёев Германия канцлері Ангела Меркельмен, Президент Франк-Вальтер Штайнмайермен және Бундестаг төрағасы Вольфганг Шойблемен кездесті. Тараптар экономика, сауда, инвестиция, қаржы, инновациялар, мәдениет, білім, ғылым және туризмге қатысты бірқатар келісімдерге қол қойды және екіжақты сауданы 700 млн. еуродан 1 млрд. еуроға дейін жеткізу жөнінде келісті.
- АҚШ қарулы күштерінің эсминесі «Дональд Кук» жоспарланған портка бару үшін батыс Грузияның Батуми жағалау қаласына келді. Әскери жеке АҚШ-тың НАТО одақтастарымен және аймақтық серіктестермен өзара әрекеттесуді нығайту үшін Қара теңізге кірді. Батуми қаласында болған кезінде «Дональд Кук» Грузияның жағалау қорғаныс күштерімен бірлескен жаттығуларға қатысты.
- Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) Ұлттық үйлестірушілері кеңесі Пекиндегі ШЫҰ хатшылығында кездесті. Кездесу барысында қатысушылар Бішкекте өтетін ШЫҰ саммитін және Ташкентте өтетін ШЫҰ Үкімет басшылары кеңесінің отырыстарын, сондай-ақ, Қырғызстанның ШЫҰ-ға төрағалығы аясында жоспарланған басқа да іс-шараларды дайындауға қатысты мәселелерді талқылады.
- Пекинде Владимир Норовты ШЫҰ бас хатшысы ретінде ұлықтау рәсімі өтті. Іс-шараға жоғары дәрежелі қытайлық дипломаттар, ШЫҰ-ға мүше басқа елдердің өкілдері, ШЫҰ аймақтық лаңкестікке қарсы құрылымы мен Қытайға аккредиттелген дипломатиялық корпус мүшелері, сондай-ақ қытайлық және шетелдік ақпараттық агенттіктердің тілшілері қатысты.
- НАТО жетекшілігіндегі «Тұрақты қолдау» миссиясының құрамында қызмет ету үшін 120 әзірбайжандық бітімгерші, оның ішінде екі әскери дәрігер және алты штабтық офицер Ауғанстанға жіберілді. Әзірбайжан Қарулы Күштерінің бітімгерлік контингенті Ауғанстанда 2002 жылдың 20 қарашасынан бері ротация негізінде қызмет етуде. Бұған қоса, екі әзірбайжандық офицер БҰҰ-ның бітімгершілік миссиясына қатысу үшін Оңтүстік Суданға бақылаушы ретінде жіберілді.

Экономика, қаржы және энергия

- Азия даму банкі Орталық Азия аймақтық экономикалық ынтымақтастық (ОААЭЫ) бағдарламасына қатысушы елдерде теміржолдарды дамытуға 2 млн. доллар көлемінде грант бөлуді мақұлдады. Грант ОААЭЫ теміржол нарығын зерттеуді және теміржол көлігінің тиімді және қолжетімді аймақтық моделін әзірлеуді қолдау үшін пайдаланылады.
- Қазақстан мен Қырғызстанның жұмыс топтары қазақстандық шикі мұнай мен мұнай өнімдерін бағсыз жеткізу туралы келіссөздер жүргізе бастады. Үкіметаралық келісімнің тиісті жобасына сәйкес, Қазақстан Қырғызстанда ішкі тұтынуға арналған мұнай және оған байланысты өнімдердің белгілі бір көлемдеріне экспорттық кедендік баж салығын талап етпейтін болады.
- Әлемдегі жетінші ірі уран жеткізушісі болып табылатын Өзбекстан жақын арада уранды өндіру және өңдеу бойынша бірінші кәсіпорын құруды жоспарлап отыр. Мемлекеттік кәсіпорын елдің жалғыз уран өндірушісі және экспорттаушысы Навои тау-кен металлургиялық комбинаты негізінде құрылады.
- Өзбекстан мақта талшығының экспорты 2017 жылы 278,9 мың тоннаны құрады және 2018 жылы 2,4 есе қысқарып, 115,6 мың тоннаға дейін төмендеді. Бұл жалпы экспорт көлемінде мақтаның үлесін 3,8%-дан 1,6%-ға (222,1 млн. доллар) дейін азайтты. Ал Өзбекстанның тоқыма өнімдерін экспорттау (мақта-мата, тоқыма және киім) 1,4 есе артып, 1,603 млрд. долларды құрады, бұл экспорттың жалпы көлемінің 11,2%-ын құрайды.
- Түркіменстан мен Өзбекстан 2018 жылдың сәуір айында Түркіменстан Президенті Гурбангулы Бердімұхамедовтың Өзбекстанға мемлекеттік сапары барысында қол қойылған екі елдің сауда-өнеркәсіп палаталары арасындағы келісімге сәйкес бірлескен іскерлік кеңес құратын болады. Кеңестің басты мақсаты – түркімен және өзбек бизнес қауымдастықтары арасындағы жемісті ынтымақтастықты нығайту, өзара саудаға жәрдемдесу және бірлескен экономикалық жобаларды дамыту.
- 2018 жылы Тәжікстанның сыртқы саудасы шамамен 4,223 млрд. долларды құрады, бұл 2017 жылға қарағанда 6,3%-ға немесе 250 млн. долларға артық. Тәжік экспорты 1,073 млрд. долларға, ал импорт шамамен 3,150 млрд. долларға жетті. Сауда тапшылығы болса 2,076 млрд. доллардан асты. Тәжікстан 110 елмен сауда операцияларын жүргізді. ТМД-ның 10 елі Тәжікстанның тауар айналымының 55,6%-ын немесе шамамен 2,347 млрд. долларды құрады, ал Ресей, Қазақстан және Қытай негізгі сауда серіктестері болып табылады.
- Еуропалық Комиссия (ЕК) мен Дүниежүзілік Банк тарапынан бірлесіп әзірленген Индикативті транс-Еуропа көлік желісінің инвестициялық іс-қимыл жоспарына сәйкес, ЕК Әзірбайжанда 1,1 млрд. еуро болатын үш көлік жобасын қолдауға дайын. Бұл жобалар бес логистикалық орталықтың құрылысын (369 млн. еуро), Алат ауданындағы еркін сауда аймағын құру (410 млн. еуро) және Шығыс-Батыс теміржол желісін жаңғыртуды (328 млн. еуро) қамтиды.

Қоғам және мәдениет

- Ташкентте климаттың өзгеруіне және аймақта «жасыл» экономиканы насихаттауға бағытталған «Еуропалық Одақ – Орталық Азия: қоршаған орта және су ресурстары саласындағы ынтымақтастықтың басымдықтары» жоғары деңгейдегі 6-шы Конференция өтті. Орталық Азия елдерінің және Еуропалық Одақтың қоршаған ортаны қорғауға, климаттың өзгеруіне және су саясаттарына жауапты жоғары лауазымды тұлғалары мен дипломаттар болашақ ынтымақтастықтың басым бағыттарын анықтау үшін іс-шараға қатысты.
- Өзбекстанның Республикалық бизнес және менеджмент жоғары мектебі және Оңтүстік Кореяның Koba Group компаниясы Орталық Азияда бірінші блокчейн академиясын құру туралы меморандумға қол қойды. Академия банктер мен қаржылық ұйымдардың мүдделі тұлғалары мен ақпараттық технологиялар мамандарына блокчейн технологиялары мен крипто-активтер саласында оқыту және біліктілікті арттыруды қамтамасыз етеді.
- Қырғыз үкіметі жетімдік, ата-ананың қараусыздығы, мүгедектік, тұрмыстық зорлық-зомбылық және балаларға қатысты зорлық-зомбылық сияқты қиын өмірлік жағдайдағы балалардың электрондық деректерін құру міндеті артылған ведомстваралық жұмыс тобын құратын болады. Біріктірілген дерекқор әлеуметтік қызметтерге тиісті жазбаларды сақтауға және балаларға көмек көрсету және олардың мәселелерін шешуге уақтылы араласуға мүмкіндік береді.
- 142 ел тұрғындарының сауалнамасы негізінде дайындалған 2019 жылғы Жалғыз саяхаттауға болатын елдердегі ең қауіпсіз елдер тізімінде Өзбекстан, Сингапур, Исландия, Норвегия және Финляндиядан кейін бесінші орынға жайғасты. 2018 жылы Өзбекстанға келген шетелдік қонақтар саны өткен жылмен салыстырғанда екі есе артып, 5,35 млн. адамды құрады.
- Түркияның мемлекеттік жер кадастры және кадастр агенттігінің деректері бойынша, соңғы төрт жылда қазақстандықтар Түркияда 1796, оның ішінде 2015 жылы 540, 2016 жылы 380, 2017 жылы 334 және 2018 жылы 542 жылжымайтын мүлік объектісін сатып алды. 2018 жылы Түркияда шетелдіктерге 39,6 мың мүлік сатылды, бұл 2017 жылға қарағанда 78,4%-ға көп.
- «Ұлы дала скауттары» қоғамдық бірлестігі 2023 жылдың соңына дейін Қазақстанда 30 мың шамасында, 7-17 жас аралығындағы жасөспірімдер мен балалардан тұратын 1000-ға жуық скауттық жасақ құрылатынын хабарлады. «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде іске асырылатын жоба Қазақстанның барлық өңірлерін қамтиды. Скауттық бағдарлама коммуникация, команда құру, креативтілік және сыни ойлауды қалыптастыруды оқытатын модульдерді қосады. Осының барлығы жастарды белсенді демалыс пен туризмге дағдыландыру арқылы жүзеге асады.
- Грузияның Әділет министрлігі мен Гаагадағы Халықаралық қылмыстық сот (ХҚС) Грузияның ХҚС сот төрелігі жүйесіне қатысуы туралы келісімге қол қойды, бұл елге сот тарапынан сотталған адамдарды түрмеде орналастыруға мүмкіндік береді. ХҚС сотталғандарының саны жоғары болмағандықтан, бұл Грузия пенитенциарлық жүйесі үшін алыс перспектива болып қалуы мүмкін.